

WikiLeaks Sonrası Gazetecilik

Yazan: Aydın ÇAM [*]

Geçtiğimiz Kasım ayında ABD Dışışleri Bakanlığı ile Amerikan Büyükelçilikleri arasındaki yazışmalar Bradley Manning adındaki bir görevli tarafından bir süredir sansasyonel işler yapmakta olan WikiLeaks internet sitesine “sızdırıldı” ve site tarafından da kısa bir süre içinde yayımlanmaya başlandı. Türkiye’de başta politikacılar olmak üzere, hemen hemen kimse tarafından pek “ilginç” bulunmayan bu yazışmaların ifşasının uluslararası düzlemde ise kuşkusuz oldukça sarsıcı sonuçları oldu. İtalya Dışışleri Bakanı Franco Frattini tarafından “*Diplomasinin 11 Eylül’ü*” olarak tanımlanan ve gerçekten de en azından diplomasi alanında bu derece etkili bir sarsıntıya neden olan WikiLeaks kısa vadede bir dizi önemli ve de sıkı güvenlik önlemlerinin alınmasının yanı sıra orta ve uzun vadede ise diplomasinin bütün dinamiklerini değiştirecek gibi görünüyor. Doğal olarak pek çok politika ve uluslararası ilişkiler uzmanı tarafından sızdırmalar ve WikiLeaks yayınları bu bağlamda ele alınarak değerlendirildi. Elbette ki politika ve uluslararası ilişkiler alanının “küresel” bir çağdaki konumları yadsınamaz önemdedir, ancak, diğer taraftan yine küresel öneme sahip olan medya ve özellikle de gazetecilik alanında WikiLeaks’in bu “eyleminin” önemli değişikliklere neden olacağını öngörmek için pek de uzman olmaya gerek yok. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin sıklıkla tartışıldığı bu günlerde WikiLeaks’in medya -özellikle de gazetecilik- alanında meydana getireceği anlayış değişiklikleri, 21. Yüzyıl’da konvansiyonel basının artık yok olacağını ileri sürenlerin görüşlerini de tekrar gözden geçirmelerine neden oluyor çünkü WikiLeaks bir süredir bu eylemlerini tek başına gerçekleştiriyor, tam tersine küresel medyanın en güçlü isimleri ile omuz omuza hareket ediyor. *New York Times*, *The Guardian*, *Der Spiegel*, *El Pais* ve *Le Monde* gibi konvansiyonel gazeteler ve dergiler bu eylemlerde WikiLeaks gibi bir internet platformunun yanında yer alıyor.

WikiLeaks’i ve onun meydana getireceği değişiklikleri anlamak için ise birkaç yıl öncesine göz atmak gerekiyor. Sitenin, “aktivist” daha doğrusu bir “*hack-tivist*” olan Julian Assange’ın[1] çabalarıyla bir küresel eylem hareketi olarak sahneye çıkışı 3 Aralık 2006’da Assange tarafından kendi blogunda “*Yönetim Modeli Olarak Komploculuk Üzerine*” başlığıyla yayımlanan manifestosu ile oluyordu: “Bir rejimin davranış kalıplarını kökünden değiştirmek için hem açık, hem de cüretkâr düşünmeliyiz. Çünkü öğrendiğimiz bir şey varsa, o da rejimlerin değişmek istemediğidir. Bizden öncekilerden daha ileri

gitmek için öncülerimizin sahip olmadıkları eylem araçları sağlayacak teknolojileri keşfetmeliyiz. Otoriter rejimlerin iç işleyişleriyle ilgili ayrıntılara ulaştığımızda, siyasal seçkinler arasında bir sürü komployla karşılaşırız. Bu komplo sadece rejimde ayrıcalıklar elde etmenin yolunu değil, ayrıca otoriter rejimi sürdürmek ya da güçlendirmek için başlıca planlama yöntemini de oluşturuyor. Otoriter rejimler kendileriyle çatışan güçler yaratarak halkın gerçeği öğrenme arzularını perdeliyorlar. Bir komplo, ulaştığı bilgileri ters-yüz eden, perdeleyen bir idrak mekanizması olduğuna göre, biz de en güçlülerin komplocu eylemlerine karşı önceden gardımızı almak ve onlara götüren süreçlere saldırmak zorundayız. Onların ulaşabildikleri bilgileri kısıtlayarak ya da ters-yüz ederek, deformasyona uğratarak, komplocuları aldatabilir ya da körleştirebiliriz.” Julian Assange, 2006’nın son gününün tarihini taşıyan bir başka analizinde, “*Sızdırılan Bilgilerin Adaletsiz Yönetim Sistemlerine Etkisi*” başlığıyla konuyu yeniden ele alıyordu: “Bir sistem ne kadar adaletsiz ya da gizliyse, sızdırılan bilgiler-belgeler de, o sistemin yöneticileri arasında o kadar çok korkuya ve paranoyaya yol açabilir. Adaletsiz sistemler, doğaları gereği muhalifler yarattığına ve çoğu kez onları bastırmakta zorlandığına göre, kitlesel sızmalar onları inanılmayacak kadar savunmasız bırakabilir.”[2] Dolayısıyla Wikileaks’in eylemlerinin arkasında yeni iletişim teknolojilerinin merkezde olduğu bir değişim anlayışının olduğu ve bu değişimin amacının ise devletlerin yönetimindeki şeffaflıktan yola çıkarak otoriter rejimlerin iktidarlarının alaşağı edilerek bunun yerine evrensel bir “açık” yönetim anlayışının hâkim kılınması ve küresel adaletin oluşturulması ideolojisinin yattığı söylenebilir. İşte bu ideallerin gerçekleştirilmesi için başlangıçta sadece küresel ağ’ın gücüne güvenen WikiLeaks ise stratejisini değiştirmiş görünüyor ve konvansiyonel basın ile giderek daha fazla işbirliği içine giriyor.

Bazı yorumcular Wikileaks’in dayandığı bu “açıklık-şeffaflık” anlayışının da diktaya dönüşeceğini ileri sürüyorlar.[3] Ancak, bunu söylerken yine de medyanın hakkını vermekten geri kalmıyorlar. Örneğin, Paris-Diderot Üniversitesi öğretim üyelerinden Elisabeth Roudinesco; medyanın dünya işlerinin yönetiminde hükümetler kadar söz sahibi olmaya başladığını savunarak “gizlilik gereksinimi ile ciddi habercilik arasında denge için saydamlığın yeni diktatörlerinin çocuksu budalalıklarına karşılık verilmesi gerektiği” çağrısında bulunuyor. İşte Wikileaks de bu bağlamda kendi başına Tanzanya’da, Kenya’da hükümetlerin yolsuzluklarını, Guantanamo Körfezi’nde ABD hükümetinin savaş esirlerine yaptığı işkenceleri ve daha bunun gibi onlarca olayın belgesini ortaya çıkarttıktan sonra küresel medya ile daha etkin bir işbirliği içine girmiş görünüyor. Özellikle

geçtiğimiz Nisan ayında, Iraklı siviller ve bir *Reuters* fotoğrafçısının bir Amerikan helikopterinden hedef gözetilerek açılan ateşle öldürülmesine dair görüntülerle Irak'ta depreme yol açmıştı. Pentagon'u zor durumda bırakan ifşada askerlerin söz konusu ölümlerle eğlenmelerini ortaya koyan ses kayıtları da vardı. WikiLeaks'in, Bağdat'taki bu insanlık dışı olayı belgelemesi ve ifşa etmesi ile başlayan bir süreçte konvansiyonel basın ile kurmaya başladığı işbirliği giderek daha karışık bir hal alıyor. İşte hemen bu olayın sonrasında, 2010 yılı Temmuz ayının son haftasında ABD'den *New York Times* ve İngiltere'den *The Guardian* gazeteleriyle Almanya'dan *Der Spiegel* dergisi medya dünyasındaki tüm saygınlık güçlerini kullanarak WikiLeaks'in kendilerine sağladığı 92.000 gizli belgeden haberler ürettiler. 25 Temmuz 2010 Pazar günü üç yayın organı da, ayrı ayrı yazdıkları aynı haberlerle güne başladılar. Haberde NATO birliklerinin Afganistan'da yürüttüğü savaşa dair, benzeri görülmemiş detaylı kayıtlar yer almaktaydı. Belgeler Assange'ın her zamanki gibi kimliğini açıklamadığı bir askeri yetkili tarafından WikiLeaks'e sızdırılmış, Assange da onları kendi yayınlamadan evvel bu üç medya devine işbirliği teklif etmişti. Üçü de teklifi kabul etti; bazen beraberce, bazen sadece kendi ekipleriyle yaklaşık bir ay belgeleri gözden geçirdiler, haberi nasıl yazacaklarını tasarladılar ve kendi usullerince yayımladılar. Aynı gün WikiLeaks de tüm belgeleri internette yayınladı. İşte geçtiğimiz Kasım ayında WikiLeaks bu güne kadar gerçekleştirdiği en büyük ifşa eylemine imza atarken biraz daha geliştirilmiş bir şekilde yine bu taktiği uyguladı. Bu sefer yayınlanması beklenen belge sayısı 250.000 civarındaydı ve üstelik oldukça çeşitli konu başlıklarını oluşturuyordu. Dolayısıyla bu sefer medyanın işi daha da zordu.

Aslında daha Temmuz ayında gerçekleştirilen işbirliği ile yapılan ifşanın hemen ertesinde, tıpkı Kasım ayının sonunda yayınlanmaya başlayan belgelerle ilgili Türkiye'de yapılan yorumlara çok benzer bir şekilde, Assange ve belgeleri yayımlayan *New York Times*, *The Guardian* ve *Der Spiegel* dışındaki gazeteler ve askeri uzmanlar genel olarak “bu belgelerde yani bir şey yok” yorumunda bulundu. Belki gerçekten bu nedenle belki de rekabet karşısındaki konumlarını almak için belgelerin değerini düşüren, öne sürülen iddiaları önemsizleştiren haberler yaptılar. Örneğin *Washington Post*'tan Richard Cohen, “ne olduğu belirsiz WikiLeaks'in sağladığı muazzam veri çöplüğünün verdiği haber, ortada haber olmadığıdır” diyordu. Belgelere ilişkin haberi yayımlayanlardan *New York Times* bile bu konudaki eleştirilere yer veriyordu. Bu ve benzer eleştirilere karşın her ne olursa olsun bu yayınların desteklenmesi gerektiğini ifade eden uzmanlar da vardı.

Columbia Journalism Review'a yazan Avustralyalı gazeteci Joel Meares, son zamanlarda savaşa dair doğru dürüst bir şey yazılıp çizilmediğini; öte yandan ortalama okurun her şeyden haberdar olduğunu düşünüp haber yapmanın da gazeteciliğin içsel mantığına aykırı olduğunu söylüyordu. “Belgelerin sağladığı ekstra bilginin iş yaramayacağını düşünmekse zaten gazetecilik fikrinin kendisine aykırıdır” diyordu.[4] Dolayısıyla, yayınlanmalarının hemen ardından bu belgeler, gazetecilik etiğinden başlayarak gazetecilik içgüdüsüne kadar uzanan bir tartışmanın öznesi haline geliyordu. Gazetecilik yöntemi de bu konularla hemen hemen aynı günlerde tartışılmaya başlandı.

Yeni iletişim teknolojilerinin ve konvansiyonel basın sıklıkla karşılaştırıldığı günlerde sorulan en önemli soru belki de şuydu: Nasıl oldu da konvansiyonel medyaya her zaman kuşkuyla bakan ve hatta onun ölümünü ilan eden bir “araç” onunla işbirliğine girişti? Ya da, WikiLeaks hep yaptığı gibi belgeleri internete yükleyip kulaktan kulağa yayılmalarını beklese başarılı olur muydu? İşte bu soruların cevabı ve küresel konvansiyonel yayın organlarının WikiLeaks ile birlikte sızdırılan belgelerle oluşturulan haberlerin sorumluluğunu paylaşması gazeteciliğin alabileceği yeni şekle ışık tutması bakımından önemlidir. En başta şunu söylemek gerekir ki *New York Times*, *Guardian* ve *Spiegel*'in varlığı sadece yayınlanan belgelerin ulaşılabilirlik ve anlaşılabilirliğini kolaylaştırmakla ya da okunurluğu yükseltmekle kalmadı; belgelerin güvenilirliğini de garanti altına aldı.[5] Bununla beraber bu işbirliği yeni medyanın konvansiyonel basının uzun yıllar boyunca edindiği deneyimlere ihtiyacı olduğunu da gösterdi. Fransız Bilimsel Araştırmalar Kurumu üyesi Jean-Claude Monod'a göre, WikiLeaks'in büyük medya kuruluşlarıyla işbirliği yapması iyi düşünülmüş bir mantığa dayanıyor. Monod, interneti masallardaki “dev” tiplemesine, yazılı basını ise internetin ebeveynine benzetiyor ve ekliyor: “Anne ve babasını yutmanın belki de iyi bir yöntem olmadığını fark eden internet devi yazılı basının uzmanlığına başvurdu. Haberin, kendi yığını altında ezilmemek için analiz edilmesinin gerektiği ve her şeyin yayımlanmasının illa da iyi olmadığını kabullenildiği görülüyor.”[6] Herşeyin yayımlanmasının illa da iyi olmadığını anlayan WikiLeaks ve onunla birlikte hareket eden basın bu kez farklı bir yayıncılık yöntemi izliyor. Kendisini uzun zamandır ‘genel yayın yönetmeni’ olarak tanımlayan Julian Assange'a olan hayranlığını, “hepimizin genel yayın yönetmeni” diyerek dışavuran gazeteci Çınar Oskay, ABD Dışişleri Bakanlığı belgelerinin ifşasının başlamasından hemen sonra, belgelerin bu kez topyekûn değil de parça parça yayımlandığına dikkat çekerek bu yayın yönetmenliği tarzının gazetecilik okullarında incelenmeye başladığını

aktarıyor. “Büyük bir dosyayı parça parça, zamana yayarak yayımlamak... Columbia Gazetecilik Okulu’ndan Jack Shafer buna ‘damla stratejisi’ adını veriyor: Tadında bırak, okuyucu devamını istesin, ertesi gün yine ver. Shafer bunu ‘Çin işkencesine’ benzetiyor!”[7]

WikiLeaks’in belgelerin yayınlanmasındaki bu değişen anlayışıyla birlikte yayınlanan belgelerin yorumlanması ile ilgili olarak da basın “haberi sunma” yöntemlerinde ciddi değişiklikler meydana geldi. Temmuz ayında Afganistan belgelerinin ifşası sırasında *Guardian*’daki gazeteciler, belgeler üzerinde çalışabildikleri bir ay boyunca kendi sıkıntılarını okurlarının yaşamaması için seferber oldu. En nihayetinde ortada incelenmesi gereken 92.000 belge vardı ve bırakın bunların okunmasını aralarından “okunmaya değer” ne olduğunun anlaşılması için bile olağanüstü bir emek gerekiyordu. Çoğu, askeri yazışma diline sahip bu belgelerin okunması ve anlaşılması “ortalama okurlar” bir yana gazeteciler tarafından bile oldukça zahmetli ve yorucu bir işti. Temel gaye ille de yeni ve “flaş” bir haber sunmak değildi; okurlara bu dev malzemeyi nasıl yorumlayıp 92.000 belge içinde yollarını kaybetmeden aradıklarını nasıl anlamlandırabileceklerini de öğretmek gerekiyordu. İşte bu yüzden ölümlerin, saldırıların, anahtar olayların gün gün verildiği, renk kodlarıyla olayların kahramanlarını ve kurbanlarını birbirinden ayıran muazzam bir interaktif harita hazırlandı. *Guardian*’ın araştırma editörü David Leigh de, gazetenin habere ilişkin çevrimiçi marifetlerini gösteren bir eğitim videosu üretti.[8] Newsweek Türkiye yazarı Yenal Bilgici’nin de dikkat çektiği gibi gazetecilik sadece belge yayınlama devri değil. Bu, WikiLeaks örneğinde görüldüğü gibi artık çok kolay, ya biri ya diğeri belgeyi sızdırıyor, birileri yayımlıyor, herkes de aynı anda aynı rahatlıkla okuyabiliyor. Dolayısıyla konvansiyonel basının bundan daha fazlasını yapması gerekiyor. Bu bağlamda, *Washington Post*’un 2010 Temmuz’unda yayınladığı “*Top Secret America*” adlı çalışması da yeni nesil gazeteciliğe ışık tutmaktadır. Gazete ABD’nin çok gizli güvenlik endüstrisinde hangi firmaların, devletin hangi kurumlarının, ne ölçüde, hangi coğrafyada, hangi sıklıkla yer aldığını, diagram ve interaktif haritalar üzerinde karşılaştırmalı bir şekilde anlatıyor; bütün bunları videolar ve analizlerle destekliyor ve bu karmaşık dünyadaki her şeyin anlaşılmaya en azından biraz daha yakın olmasını sağlıyor. Üstelik internetteki gazete ile matbu ürün arasında nasıl bir farklılaşmaya gidilebileceği konusunda da fikir veriyor.[9] Bu hem oldukça basit bir anlatım yöntemi hem de kâğıt üzerinde yapılamayacak uygulamaları ekran üzerinde gerçekleştirmeye izin veren yeni bir anlatım yolu.

Bütün bunlardan sonra konvansiyonel basın hala büyük bir gücü olduğunu söylemek zor değil. Dolayısıyla yeni iletişim teknolojileri ile konvansiyonel basın işbirliği yaptığı zaman ortaya çıkan sonuç her iki iletişim aracının kendi başlarına elde edebilecekleri sonuçların ya da yaratacakları sarsıntıların çok daha ötesinde. Oldukça güçlü bir araç olan WikiLeaks'in sağladığı belgelerin "anlaşılabilir" olmasını sağlayan ve uzun yıllar sonucunda elde ettikleri saygınlıkları ile bu haberi "değerli" kılan yine konvansiyonel basın oluyor. Geçtiğimiz ay, Julian Assange *Guardian* okurlarıyla internet üzerinden gerçekleştirdiği söyleşide bir yandan 2006 yılında yayınladığı manifestosunun hakkını verirken diğer yandan da konvansiyonel basın ile yaptığı işbirliğinin önemini belirten ipuçlarını ortaya koydu. Assange, haberlere konu olan belgelerin WikiLeaks ve "basın ortakları" tarafından açıklandığını söyleyerek bu belgelerin, onları hazırlayan gazeteciler tarafından redakte edildiğini belirtiyordu. Basına hazırlanan bu haberler de en azından bir editör tarafından, sürecin doğru işleyip işlemediğinden emin olmak için bir kez daha gözden geçirilmekteydi. Bu daha önce WikiLeaks tarafından pek de önemsenmeyen bir noktaydı. Editoryal bir denetim yerine belgelerin doğrudan site üzerinden ifşa edilmesi doğal bir uygulamaydı. Ancak, Assange despotik Batı hükümetleri ile olan savaşında konvansiyonel basın ile işbirliği yapmanın ve onun yöntemlerini benimsemenin daha uygun olacağını düşünmüş gibi görünüyor. Aynı söyleşide bu noktalara da dikkat çekilmekteydi. Assange'a göre Batı, gücünü borçlar, iş anlaşmaları, hisse sahipleri ve bankaların oluşturduğu bir ağdan alıyor. *"Böyle bir çevrede 'özgür' olmaktan bahsetmek kolay çünkü politika değişimleri çok nadir olarak temeldeki bu olguların değişmesine neden olur. Mesela insanlar konuşurlarken kuşlar kadar özgürdür ama gücü elinde tutanlara yönelik konularla ilgili konuşmadığınız zaman. Çin gibi ülkelerse açık açık sansür uyguluyorlar çünkü orada konuşmak hala bir güç demek. Sansürü her zaman konuşma özgürlüğünün potansiyel gücünü gösteren bir işaret olarak ele almalıyız."*[10] İşte WikiLeaks uzun süredir ilk kez hala sözün bir gücünün olduğunu ortaya koyuyor. Ancak, doğal olarak sözün gücünün yazının gücü ve ölümsüzlüğü ile de desteklenmesi şart. Sadece bu yüzden bile konvansiyonel basının ölümünü ilan etmek için çok aceleci olmamak gerekiyor.

Notlar

[*] Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi

[1] Avustralyalı bir “hacker” ve gazeteci olan Julian Assange’ın hayatıyla ilgili çok fazla bir şey bilinmiyor. Yirmili yaşları sırasında matematik ve fizik öğrenimi gören Assange, küresel ağ üzerinde bir dizi “yasadışı” eylemde bulunduktan sonra tutuklanarak yargılanır. Bu yargılamalardan sembolik bir tazminatla kurtulan Assange, “hacker”lığa son verip kendine gazetecilik alanında bir kariyer oluşturur. Julian Assange’ı gizemle örülü şöhretine taşıyan dönüm noktası, 2006 yılında WikiLeaks adlı siteyi kurması ile olur. Bu site, kendine gelen gizli bilgi ve belgeleri yayınlayarak dünyanın pek çok yerindeki “kirli çamaşırları” ortaya dökmektedir. Kenya’ya dair ifşasıyla 2009’da Uluslararası Af Örgütü’nden ödül alan Avustralyalı gazeteci-aktivist (ya da *hack-tivist*), kimi zaman Doğu Afrika’da Kenya ve Tanzanya’da, kimi zaman İzlanda’da yaşamaktadır. Adeta bir film karakterini andıran Julian Assange’ın soyadı İngilizce “*saldırmak-assualt*” ile “*tertip etmek, düzenlemek-arrange*” fiillerini çağrıştırmaktadır.

[2] Erdal Şafak, “Manifesto”, **Sabah Gazetesi**, 3 Aralık 2010.

[3] Paris-Diderot Üniversitesi öğretim üyelerinden Elisabeth Roudinesco WikiLeaks “fenomenine” böyle bir pencereden bakıyor. Roudinesco’ya göre günümüzde bir tür “saydamlık diktası” yaşanmaktadır ve bu dikta, devletler tarafından işlenen suçların (işkence, savaş suçları, tecavüz, vb.) ortaya çıkarılması bakımından pozitif bir yöne sahiptir. Ancak inkârcılık, komploculuk ve söylentilerin inşası ve yayılması gibi her türlü ölçüsüz söylem de rasyonel görünümüne bürünebilmektedir.

Bkz: WikiLeaks’e Felsefi Yorumlar, **NTVMSNBC Haber Sitesi**,
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25156435/>, 2 Aralık 2010.

[4] Yenal Bilgici, “WikiLeaks Devler Liginde”, **Newsweek Türkiye**, 2-8 Ağustos 2010, s.40.

[5] Bu noktada Neil Postman’ın yazılı kültüre tutku dolu övgüsü “*Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem*” adlı çalışmasına bakmakta fayda var. Postman, televizyon çağında tekrar hâkim olan sözlü kültüre karşı adeta nostaljik bir tutkuyla yazılı kültürü savunduğu çalışmasında yazının söz karşısındaki değerini anlatmak için bir akademisyen adayının savunmasından örnek verir. Genç aday, çalışmasında bir konuşmadan alıntı yapmıştır ve Postman’ın da bulunduğu jüri tarafından, kendisine, böylesi bir referansın yanlışlığı anlatılmaya çalışılmaktadır. Nihayetinde Postman aday’a şunları söyler: “Akademik dünyada, yayımlanmış

sözler ağızla ifade edilen sözlerden daha prestijlidir ve sahicidir. İnsanların ağızlarından çıkan sözlerin, kâğıda aktardıkları sözlere göre gelişigüzel konuşmalar olduğu düşünülmektedir (...) Yazılı söz, doğası gereği bir bireyi değil, bütün dünyayı muhatap almaktadır. Yazılı söz dayanıklı, ağızdan çıkan söz uçucudur; dolayısıyla yazı hakikate konuşmadan daha yakındır.”

Bkz: Neil Postman, **Televizyon Öldüren Eğlence: Gösteri Çağında Kamusal Söylem**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004, s.31.

Bu bağlamda internet kaynakları ile konvansiyonel basın karşılaştırıldığında, Neil Postman’ın eleştirisinin dijital dünya için de geçerli olduğu söylenebilir. WikiLeaks, sözlü kültürün bir örneği gibidir. Bugün sitenin ilk web adresi olan www.wikileaks.org adresine ulaşmak mümkün değildir. ABD kaynaklı bir engelleme sonrasında ifşa edilen belgeler kurtarılmıştır ancak referans verilebilecek pek çok değerli veriye ulaşmak artık mümkün değildir. Aynı şekilde Julian Assange’ın kişisel blogunun ilk haline de ulaşamamaktadır. Bu bakımdan internet ortamında bir yazı yazmak adeta suya yazmak gibidir.

[6] WikiLeaks’e Felsefi Yorumlar, **NTVMSNBC Haber Sitesi**, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25156435/>, 2 Aralık 2010.

[7] Çınar Oskay, “Hepimizin Genel Yayın Yönetmeni”, **Radikal Gazetesi**, 5 Aralık 2010.

[8] Guardian tarafından yapılan bu çalışmalar <http://www.guardian.co.uk/world/datablog/2010/jul/25/wikileaks-afghanistan-data> ve <http://www.guardian.co.uk/news/datablog/2010/jul/27/wikileaks-afghanistan-data-datajournalism> adreslerinden görülebilir.

[9] Washington Post’un bu harikulade çalışması <http://projects.washingtonpost.com/top-secret-america/> adresinde yer almaktadır.

[10] İlgili söyleşi için bkz: <http://www.guardian.co.uk/world/blog/2010/dec/03/julian-assange-wikileaks>